

Авторська програма «Зелена» економіка»

Пояснювальна записка

Актуальність програми: метою освіти сьогодні є виховання покоління всебічно розвинутої молоді, здатної до творчості, інновацій, до активної ролі у суспільстві, соціально адаптованої до життя в умовах швидких змін у суспільстві, компетентної та мобільної на ринку праці з екоцентричним типом світогляду та свідомості, що є однією з умов переходу країни до сталого розвитку.

Діти та учнівська молодь мають розуміти, що їхня повсякденна поведінка побутового характеру на пряму впливає на майбутнє життя світу, що змінивши її на екологічно доцільну, соціально адаптовану, вони сприяють стабільності та гідному життю майбутніх поколінь. На сьогодні стоїть питання виживання людства на планеті.

Новизна програми: «зелена» економіка» – напрям в економічній науці. Це нова модель економічного розвитку, суть якої полягає у скороченні масштабів екологічної деградації, створенні сприятливих умов для соціального розвитку з метою гарантування екологічної та енергетичної безпеки, протидіям змінам клімату. Знання такого змісту необхідні учням в контексті освіти сталого розвитку.

Мета наскрізної програми «Зелена» економіка».

Спеціальна:

- дати вихованцям знання і розуміння того, що економіка є залежною від природного середовища, в межах якої вона існує і є її частиною;
- усвідомлення єдності людини і навколишнього природного середовища – все на поверхні Землі є взаємопов'язаним.
- розуміння особистістю цілісності та єдності природного та соціального життя;
- сприяти зміни векторів впливу вихованців на навколишнє середовище.

Освітня:

- розширити знання з біології, екології, економіки, фізики, географії, краєзнавства;
- ознайомлення вихованців з науковими принципами сучасної економічної науки;
- опанувати метод екологічного моніторингу з його можливостями в сукупності з іншими методами аналізу, оцінювання, прогнозування, моделювання.

Виховна:

- формування мотиваційної спрямованості;
- формування еколого-орієнтованої поведінки особистості повсякденно-побутового характеру;
- виховання почуття і рис господаря, який бережливо ставиться до результатів праці, виховання розумних матеріальних потреб, уміння розпоряджатися ресурсами.
- формування особистості з екоцентричним світоглядом, який базується на екологічній компетентності і може позитивно впливати на розв'язання нагальних екологічних проблем.

Розвивальна

- розвиток почуття відповідальності за особисту поведінку в природі;
- набуття, розвиток навичок екологічно-доцільної поведінки вихованців;
- готовність та здатність мінімізувати екологічне навантаження на довкілля;
- уміння передбачати наслідки своєї поведінки в природі і суспільстві;
- впровадження інновацій еколого орієнтованого змісту родинно-побутового життя вихованців;
- розвиток демократичних форм поведінки у соціальному та природному середовищах;
- розвиток соціальної свідомості, громадянської позиції.

Завданнями даної програми є:

- підвищення якості екологічних знань, умінь, навичок вихованців, насамперед, повсякденно-побутового характеру;
- навчити їх досліджувати, аналізувати, осмислювати власний спосіб життя, оцінити його та знайти можливість змінити, удосконалити так, щоб він більше відповідав потребам сталого розвитку людства;
- навчити вихованців узгоджувати власні потреби з умовами обмеженості природних ресурсів;
- допомогти вихованцям знайти шляхи зміни власного стилю життя, оцінити свої зусилля в цьому напрямі.
- спрямувати свідомість особистості на те, що природа з об'єкта діяльності перетворюється на носія найвищої цінності – цінності життя.

Принципи програми:

- гуманізм;
- добровільність участі;
- паритетність позицій педагога і вихованців у навчанні;
- творчість і спілкування;
- науковість.

Освітня концепція :

- вивчення закономірностей організації життя на Землі, в тому числі в зв'язку з антропогенним впливом на навколишнє середовище;
- усвідомлення єдності людини і навколишнього природного середовища
- економічне виховання тісно пов'язане з екологічним і трудовим. Економічне виховання спрямоване на формування економічної свідомості учнів, кожна людина повинна розуміти економічне життя суспільства, бути творчим учасником виробничого процесу

Програма розрахована на учнів молодших і середніх класів. Зміст тематичних занять розкриваються такими методами і формами, які

відповідають віковим особливостям вихованців. Фахова термінологія також використовується в залежності від віку і підготовки вихованців.

Програмою передбачено доступність завдань, що ставляться перед учнями; єдність змісту із повсякденним життям дітей. Зміст програми сприяє формуванню власної системи цінностей, форм екологічно доцільної поведінки та стилю життя, в основі якого лежить екоцентричний світогляд.

Програма, насамперед, орієнтована на пробудження у вихованців зацікавлення до висвітлюваних проблем, активізацію учнівської творчості для їхнього розв'язання.

Зміст теоретичних відомостей відповідає практичним роботам по кожній темі програми. Перелік практичних робіт допустимо змінювати і вводити в план роботи гуртка інші, не передбачені даною програмою, але відповідно до інтересів і запитів вихованців в межах тематичного плану та регіональних особливостей довкілля.

Програма розроблена на основі особистісно-орієнтованого навчання, оскільки передбачає роботу дітей за власними (індивідуальними) планами (проектами). Такий підхід навчання і виховання дозволяє розширити індивідуальне поле діяльності кожного вихованця, посилити його екологічну культуру і знання.

Педагог виконує роль носія знань і інформації, але головна функція – бути куратором самостійної роботи вихованців. Вимоги до педагога зводяться до його фахової компетентності, високого рівня емпатії, розвинених організаторських здібностей.

Програма насичена різноманітними формами та методами практичної роботи індивідуального змісту (анкетування, самоаналіз, самооцінювання, тренінг, взаємонавчання, самостійна робота з фаховою літературою, збір тематичної інформації, проектна діяльність, власний план дій для вирішення того чи іншого проблемного питання тощо). Пропонується проведення власного аудиту (оцінки діяльності) використання ресурсів на повсякденно-

побутовому рівні. Інтерактивні методи – «діалог», «диспут», «відкритий мікрофон», «закінчити речення, думку...», рольові ігри тощо.

Виконання цих завдань передбачає розв'язання не тільки навчальних, але і виховних задач, оскільки вихованцям пропонується звертатися по допомогу до батьків, залучаючи і їх до спільної праці.

Програмою передбачено широке спілкування вихованців між собою і керівником гуртка, обмін думками та досвідом, дослідження стилю життя власної родини і її свого особистого. Ефективна робота в малих групах – екогрупах, робота в парах. Передбачені також і такі форми навчання як лекції, бесіди, семінарські заняття, учнівські конференції, круглі столи, екскурсії.

Програма розрахована на 1 рік навчання, складає 144 години на навчальний рік. Педагог має право вибрати найбільш доцільні теми для введення у свою програму.

Програма базується на навчальних програмах гуртків еколого-натуралістичного напрямку Міністерства освіти і науки України, науково-методичного центру середньої освіти МОН України, 2004 рік. Програма «Зелена» економіка» пройшла апробацію протягом двох навчальних років.

Навчально-тематичний план

№ п/п	Розділ, тема	Теорія	Практика	Всього
1.	Вступ	2	4	6
2.	Сталий розвиток	4	8	12
3.	Енергозбереження	10	15	25
4.	Вода – дорогоцінний дар природи	6	15	21
5.	Сміття – проблема людства	4	14	18
6.	Екологічне землеробство	8	15	23
7.	Покупки моєї родини	6	13	19
8.	Екологічне маркування	6	10	16
9.	Підсумок	–	4	4
10.	Всього	48	96	144

Зміст програми

1. Вступ

Правила внутрішнього розпорядку безпечної праці, санітарної та особистої гігієни на заняттях гуртка. Організаційні питання. Ознайомлення з метою та змістом роботи гуртка «Зелена» економіка» та внесення пропозицій до плану.

Практична робота. Проведення диспуту: «Моє бачення гармонії між людиною і природою». Проведення семінару-практикуму: «Як я впливаю на навколишнє середовище».

2. Сталий розвиток

Поняття сталий розвиток. Основні положення концепції сталого розвитку. Визначення поняття «екологічний слід». Ідеї «зеленої» економіки». Проблеми взаємодії економіки та довкілля. Екологізація економіки. Ресурсні можливості планети Земля. Орієнтація на використання місцевих ресурсів – соціальні, економічні та екологічні наслідки.

Узгодження економічних потреб з екологічними можливостями природних систем (виробництва і споживання). Етичне відношення до природних систем. Ослаблення кількісного впливу антропогенних процесів на природні системи. Еко-майбутнє. Роль молоді у сталому розвитку.

Практична робота. Творча робота: «У якому суспільстві я хочу жити і яке майбутнє бажаю своїм дітям». Анкетування: «Спосіб життя моєї родини і мій власний». Визначення «екологічного сліду» моєї родини. Проведення власного аудиту: «Що мені необхідно змінити у своїх поглядах, звичках щодо способу життя». Диспут: «Якими хоче бачити Земля людей».

3. Енергозбереження

Енергія: форми (види), властивості, кількість та якість.

Природні ресурси (вичерпні, невичерпні, невідновлювані, відновлювані).

Основні джерела енергії – нафта, природний газ, торф, вугілля. Атомна енергія. Альтернативна енергетика (сонячна, вітрова, гідравлічна, біогаз).

Ощадливе споживання енергії. Система опалення власного помешкання. Прийоми збереження тепла у приміщенні, утеплення будинків.

Енергія і довкілля. Парниковий ефект. Кислотні дощі. Смог.

Енергетична криза. Ефективне використання ресурсів та енергії – шлях вирішення екологічних проблем людства. Споживання ресурсів в процесії домашнього господарювання. Енергозбереження на практиці (обігрівання приміщень, освітлення, заощадливі правила користування побутовими приладами, комп'ютерною технікою, власним автомобілем тощо).

Практична робота. Тест: «Що ти знаєш про ресурс планети – енергію». Тест: «Збереження енергії у домашніх умовах». Практикум: «Вимірювання електроенергії вдома». Бесіда: «Як можна попередити розвиток енергетичної кризи».

Виставка малюнків та плакатів на тему «Енергія». Практикум: «Енергетичний паспорт своєї квартири або будинку». Проведення аудиту: «Енергетичне обстеження закладу освіти».

4. Вода – дорогоцінний дар природи

Значення води у житті людини. Вода як природний ресурс. Господарська діяльність людини на водозборі – причини виникнення проблем здоров'я річки.

Питна вода. Складний шлях води до крану в квартирі. Відповідальність кожного за економію та якість водних ресурсів. Використання води у побуті. Шляхи заощадження води на побутовому рівні (прийоми розумного користування водою, переваги економічної сантехніки, догляд за сантехнікою та власною системою водопостачання, посудомийні машини, правила поливу городніх рослин тощо).

Забруднення води побутовими хімічними засобами. Вплив стічних вод, в наслідок повсякденно-побутової діяльності людей, на якість довкілля. Взаємозв'язок між чистою водою і здоров'ям людини.

Практична робота. Проведення аудиту разом з батьками: «Визначити види діяльності нашої родини, які потребують найбільшої кількості води?».

Родинний міні-проект: «Наш план дій щодо економії води». Дослідження: «Використання синтетичних речовин разом з водою» (мило, шампунь, зубна паст, пральний порошок, гелі для душу, засоби миття посуду). Диспут: «Сенс економії води».

Творча робота – збір літературних матеріалів про воду (вірші, прислів'я, приказки. Проведення тематичної вікторини (конкурсу ерудитів). Екскурсія до місцевих водойм. Екскурсія до місцевого водоканалу.

5. Сміття – проблема людства

Поняття «сміття». Види сміття і проблеми сміття. Чинники утворення сміття. Сміттєзвалища, їх вплив на довкілля та здоров'я людей. Наукові та статистичні дані стосовно сміття.

Поняття утилізація сміття. Небезпечні побутові відходи. Способи зменшення побутового сміття. Психологічна та екологічна складова проблеми. Екологічно доцільний спосіб життя в межах проблеми. Економія ресурсів.

Практична робота. Домашній аудит: «Утворення сміття власною родиною», проведення «круглого столу» з членами родини з питання утворення побутового сміття. Складання плану дій: сортування сміття, вторинне використання паперу, компостування, нове життя старих речей, ремонт речей, використання харчових відходів. Аналіз економії ресурсів (яких саме). Аудит якості власного способу життя (моральний, екологічний аспект).

Бесіда: «Моє ставлення до проблеми сміття». Учнівська конференція: «Я – екологічно спрямована особистість, моя програма допоможе довкіллю!». Круглий стіл: «Зміни, які відбулися у способі життя моєї родини щодо поводження зі сміттям». Анкетування: «Мої почуття і думки, які виникли під час роботи над темою».

6. Екологічне землеробство

Мета і завдання екологічного (альтернативного) землеробства. Фундамент екологічного землеробства – земля, як жива система. Суть

взаємозв'язків між ґрунтом, рослинами, тваринами і людьми. Організація присадибної та дачної ділянки. Планування ділянки. Сівозміни, попередники, рослини – добрі сусіди.

Утворення ґрунту. Відновлювання природної родючості ґрунтів. Засоби оздоровлення ґрунтів (розкислення або вапнування). Ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології агрономічних засобів. Органічні добрива (гній, компост), рослинні рештки. Сидерати – зелені добрива. Закладка «гарячої грядки». Екологічні основи обробітку ґрунту та заходи його захисту під час обробітку.

Фактори життя сільськогосподарських рослин. Зональний підхід в землеробстві. Етнічний аспект в землеробстві.

Якість посадкового матеріалу (насіння, розсада, саджанці). Заходи щодо підвищення життєздатності і польової схожості насіння.

Механічні та біологічні методи захисту рослин, фітозасоби від хвороб і шкідників. Застосування натуральних та мінеральних матеріалів як альтернативних синтетичним і хімічним препаратам. Застосування біопрепаратів на основі азотфіксуючих мікроорганізмів, фізіологічно активних речовин. Переваги «зеленого», збалансованого господарювання, адаптованого до місцевих умов, для довкілля й людини.

Практична робота. Скласти план-схему власної присадибної або дачної ділянки. Розробити проект системи сівозміни. Скласти правила збереження родючості ґрунту. Підготувати перелік рецептів фіто-ліків для сільськогосподарських рослин. Народні агротехнічні засоби. Участь у вирощуванні рослин на власній земельній ділянці.

7. Покупки моєї родини.

Речі, які купуємо у повсякденному житті. Витрати ресурсів. Зайві речі: шляхи зменшення покупок. Функціональне призначення одягу та правила користування ним.

Пакувальні матеріали і продукція з них. Екологічна продукція. Розумні покупці – економія ресурсів. Культура споживання. Екологізація споживання.

Практична робота. Практикум: «Облік та аналіз покупок, які робить моя родина за певний час». План дій моєї родини: купуй необхідне, купуй місцеве, зменшуй кількість упаковки. Тренінг: «Як розумні покупки допомагають стійкому розвитку споживання». Диспут: «Заощадливим бути модно». «Майстерня на дому» – виготовлення побутових дрібничок своїми руками, ремонт старих речей, дрібний ремонт одягу своїми руками. Рольова гра-експромт «Нова роль старої речі». «Хімчистка на дому» – рецепти догляду за речами. Творча робота: Мої правила екологічного споживання.

8. Екологічне маркування.

Вимоги до товарів споживання (вимоги охорони здоров'я та екологічні аспекти). Екологічне маркування товарів – життєва необхідність.

Важливість екологічних аспектів виробництва та споживання товарів. Вибір продукції, безпечної для здоров'я і довкілля. Система екологічного маркування. Сутність реклами, її вплив на свідомість людей.

Практична робота. Проведення домашнього аудиту: «Відношення моєї родини до маркування товарів». План дій щодо вибору продукції безпечної для здоров'я і довкілля.

Екскурсії до магазинів з метою виявлення товарів з екологічним маркуванням.

Виготовити буклет із зразками екологічного маркування. Поширювати свої знання й позитивний досвід свого стилю життя серед учнів своєї школи, друзів, знайомих.

9. Підсумок.

Анкетування: «Мої почуття і думки, які виникли під час роботи над реалізацією програми». Учнівська науково-практична конференція: «Молоде покоління на шляху до сталого розвитку». Скласти правила екологічного відношення до природних ресурсів.

Прогнозований результат реалізації програми

Головним результатом програми є досягнення основних цілей програми:

- оволодіння новими знаннями;
- осмислення залежності економіки від природного середовища;
- усвідомлення екологічних і естетичних норм, цінностей і ставлень до природи;
- розуміння особистістю цілісності та єдності природного та соціального життя;
- вивчення, аналіз, оцінка своєї діяльності повсякденно-побутового характеру;
- усвідомлення власної відповідальності за стан довкілля в процесі діяльності;
- формування намірів та плану дій, реалізація плану зміни стилю життя в еколого-орієнтованому напрямку;
- готовність та здатність мінімізувати екологічне навантаження на довкілля;
- набуття навичок екологічно доцільної поведінки;
- формування ресурсощадних поглядів та навичок;
- формування власної системи цінностей та стилю життя;
- формування і розвиток екоцентричного типу світогляду та свідомості особистості в інтересах освіти сталого розвитку.

Вихованці повинні мати уявлення про:

- стратегію сталого розвитку;
- ідеї «зеленої» економіки;
- стан навколишнього природного середовища на сучасному етапі;
- сучасні екологічні проблеми України;
- єдність людини і навколишнього природного середовища;
- вплив наслідків діяльності людини на ресурсну спроможність природи;

- чисту екологічну продукцію;
- енергозбереження.

Вихованці повинні знати:

- правила техніки безпеки під час проведення екскурсій на природу та проведення практичних занять;
- головні природні ресурси України;
- методи ощадливого споживання енергії та природних ресурсів в процесі домашнього господарювання;
- способи зменшення побутового сміття та його утилізації;
- вплив сміття на довкілля та здоров'я людей;
- значення води у житті всього живого на планеті та шляхи збереження та покращення якості водних ресурсів свого регіону та України;
- знати та дотримуватись правил поведінки в природному та соціальному середовищах.

Вихованці повинні вміти:

- проводити самостійні дослідження (аудит) свого способу життя;
- прогнозувати наслідки впливу своєї діяльності на довкілля;
- здійснювати діяльність еколого-доцільного змісту;
- відстоювати свої позиції, переконання щодо збереження та покращення стану довкілля (мати активну життєву позицію);
- працювати з літературними джерелами, писати реферати, робити інформаційні повідомлення;
- займатися пропагандою екологічних знань;
- брати участь у дискусіях, обговореннях, учнівських конференціях, круглих столах тощо.

Рекомендації щодо перевірки й оцінювання знань вихованців.

На занятті: закріплення вивченого матеріалу, тестування, анкетування, бесіди, співбесіди, диспути, творчі завдання з певної проблеми, вікторини.

Після закінчення певної теми: перевірка засвоєння практичних навичок, власний аудит, обмін досвідом, реферати, тематичні учнівські лекції.

Наприкінці реалізації програми: Анкетування: «Мої почуття і думки, які виникли під час роботи над реалізацією програми». Круглий стіл: «Молоде покоління на шляху до сталого розвитку».

Додаткові елементи навчальної програми

Альтернативна енергетика – енергетика, що базується на використанні відновлюваних джерел енергії: сонячної, вітрової, гідравлічної, біогазу.

Аудит – це дослідження власних звичок та стилю повсякденного життя своєї родини щодо ресурсоспоживання.

«Гаряча грядка» – грядка з підвищеною температурою. В траншею шириною 60-80 см, глибиною на повтори лопати. На дно викладають гній або компост, зверху варто покласти залишки рослин (восени їх в городі достатньо), засипати золою, ущільнити і засипати на 20-30 см.

Еко-майбутнє – сукупність уявлень про майбутнє людства в екологічному аспекті.

Екологічне (альтернативне) землеробство – форма господарювання, спрямована на максимальне ведення землеробства до природних процесів кругообігу біогенних елементів.

«Екологічний слід» – певна територія землі з якої людина черпає необхідні для її життя ресурси.

«Енергетичний паспорт» квартири або будинку – дані про види енергії та характеристика енергоспоживачів.

«Зелена» економіка – направлення в економічній науці, сформоване в останні два десятиріччя, в рамках якої вважається, що економіка є залежним компонентом природного середовища, в межах якого вона існує і є його частиною.

Маркування – це комплекс відомостей різного характеру щодо продукції, процесу чи послуги у вигляді тексту, окремих графічних, кольорових символів (умовних позначень) та їхніх комбінацій. Воно наноситься, в залежності від конкретних умов, безпосередньо на виріб, упаковку (тару), ярлик, етикетку чи в супровідну документацію.

Сталий розвиток – це керований розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Використана література

1. Буркинський Б.В., Хумарова Н.І. Інноваційний імператив становлення «зеленої економіки» // Екологічний вісник, липень-серпень. – 2011. – С. 2-3.
2. Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. Зелена економіка як ідеологія сучасних трансформаційних зрушень //Екологічний вісник, листопад-грудень. – 2010. – С. 24-25.
3. Екологічно чисте землеробство в Україні //Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги, №5. – 2004.– 31 с.
3. Енергозбереження. /Посібник з раціонального використання ресурсів та енергії для учнів загальноосвітньої школи. /Авт. Колектив: Мельникова О.В., Праховник А.В., Даг Арне Хойстад та інші. – К.: Вид. «КВІЦ». – 2004. – 104 с.
4. Пометун О.І, Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д. Моя щаслива планета: уроки для сталого розвитку: 3-4 класи Навчальний посібник для учнів. – К.: Вид. дім «Освіта» – 2011. – 144с.
5. Пометун О.І., Сущенко І.М., Топузов, О.М.. Уроки для сталого розвитку: як організувати позакласну роботу учнів основної школи: Методичний посібник для керівників 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Вид. дім «Освіта». – 2011.– 128 с.

6. Пометун О., Пилипчатіна Л., Серова Г., Сущенко І., Панченко А. Уроки для стійкого розвитку. 8 клас: Навчальний посібник. – К.: «Логос».– 2009. – 96 с.
7. Пруцакова О.Л. Дім, в якому ми живемо. Методичний посібник для вчителів. Друге видання: перероблене і доповнене. – К.: ТОВ «Гнозис». – 2007. – 11с.
8. Тимочко Т.В. Національний проект «Україна на шляху до «зеленого зростання» // Екологічний вісник, січень-лютий. – 2011. – С.4-6.
9. Тимочко Т.В., Пащенко О.В., Швець О.Р. Екологічна варта. /Збірка інформаційних матеріалів/. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». – 30 с.

Рекомендована література для керівників гуртків

1. Енергозбереження. /Посібник з раціонального використання ресурсів та енергії для учнів загальноосвітньої школи. /Авт. Колектив: Мельникова О.В., Праховник А.В., Даг Арне Хойстад та інші. – К.: Вид. «КВІЦ». – 2004. – 104 с.
2. Пометун О.І, Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д. Моя щаслива планета: уроки для сталого розвитку: 3-4 класи Навчальний посібник для учнів. – К.: Вид. дім «Освіта» – 2011. – 144с.
3. Пометун О.І., Сущенко І.М., Топузов, О.М.. Уроки для сталого розвитку: як організувати позакласну роботу учнів основної школи: Методичний посібник для керівників 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Вид. дім «Освіта». – 2011.– 128 с.
4. Пометун О., Пилипчатіна Л., Серова Г., Сущенко І., Панченко А. Уроки для стійкого розвитку. 8 клас: Навчальний посібник. – К.: «Логос».– 2009. – 96 с.
5. Пруцакова О.Л. Дім, в якому ми живемо. Методичний посібник для вчителів. Друге видання: перероблене і доповнене. – К.: ТОВ «Гнозис». – 2007. – 11 с.

6. Тимочко Т.В., Пащенко О.В., Швець О.Р. Екологічна варта. /Збірка інформаційних матеріалів/. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». – 30 с.

Рекомендована література для вихованців

1. Енергозбереження. /Посібник з раціонального використання ресурсів та енергії для учнів загальноосвітньої школи. /Авт. Колектив: Мельникова О.В., Праховник А.В., Даг Арне Хойстад та інші. – К.: Вид. «КВІЦ». – 2004. – 104 с.
2. Пометун О.І, Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д. Моя щаслива планета: уроки для сталого розвитку: 3-4 класи Навчальний посібник для учнів. – К.: Вид. дім «Освіта» – 2011. – 144с.
3. Пометун О.І., Сущенко І.М., Топузов, О.М.. Уроки для сталого розвитку: як організувати позакласну роботу учнів основної школи: Методичний посібник для керівників 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Вид. дім «Освіта». – 2011.– 128 с.
4. Пометун О., Пилипчатіна Л., Серова Г., Сущенко І., Панченко А. Уроки для стійкого розвитку. 8 клас: Навчальний посібник. – К.: «Логос».– 2009. – 96 с.
5. Пруцакова О.Л. Дім, в якому ми живемо. /Методичний посібник для вчителів. Друге видання: перероблене і доповнене/. – К.: ТОВ «Гнозис». – 2007. – 11 с.
6. Тимочко Т.В., Пащенко О.В., Швець О.Р. Екологічна варта. /Збірка інформаційних матеріалів/. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». – 30 с.